

Ewa Żmijewska

Tożsamość kulturowa (narodowa, etniczna) : przyczynek do dyskusji o pojęciach : na przykładzie Ślązaków i Kaszubów

Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna nr 2 (4), 7-24

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

A R T Y K U Ł Y

Ewa ŻMIJEWSKA
Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN
Kraków

Tożsamość kulturowa (narodowa, etniczna) — przyczynek do dyskusji o pojęciach — na przykładzie Ślązaków i Kaszubów

Abstract: Cultural Identity (national, ethnic) — a Contribution to the Discussion of Concepts — Based on the Example of Silesian and Kashubian

The article sets out to consider the possible connotations of the following concepts: identity, cultural identity (ethnic, national). By drawing on a variety of ethnological, sociological, psychological and pedagogical perspectives, the paper elaborates on the legal factors that condition the situation of national and ethnic minorities in Poland and the ethnic identities of Silesian and Kashubian minorities.

Key words: identities, cultural identity (ethnic, national), Silesian and Kashubian ethnic identities

Słowa kluczowe: tożsamość, tożsamość kulturowa (etniczna, narodowa), identyfikacje etniczne Ślązaków i Kaszubów

Wstęp

Zasygnalizowane w tytule pojęcia stanowiąc powinny w dzisiejszej, coraz bardziej zglobalizowanej rzeczywistości społecznej swoisty punkt odniesienia w funkcjonowaniu refleksyjnego nauczyciela — w szczególności edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej, świadomego swoich powinności.

Tożsamość/kultura/etnos — wzajemne implikacje

Tożsamość — jak pisze J. Nikitorowicz (2008, s. 15) — jest „związana z jednej strony z autopercepcją jednostki, z drugiej z postrzeganiem przez innego, jak też z identyfikacją z określoną grupą oraz z przypisaniem do grupy przez in-

nych”. Z. Melosik i T. Szkudlarek, precyzując, dodają: „[...] moja aktualna tożsamość jest wynikiem splotu nieskończenie wielu okoliczności, wydarzeń, spotkań z ludźmi, cytatów i książek, wyjazdów do różnych krajów i «krytycznych incydentów», które przerywały dotychczasowy rytm mojego istnienia” (Melosik, Szkudlarek, 2009, s. 58). Tożsamość więc — zdaniem tych autorów — to konstrukcja społeczna zależna od czasu i miejsca. Wydawać by się zatem mogło, iż jest to kategoria „dziejąca się”, ulegająca przeobrażeniom i zmianom. Niewątpliwie jest to w pewnym zakresie słuszne, niemniej musimy przyjąć tezę o niezbywalnych, nienaruszalnych elementach tożsamości, które budują obraz naszego „ja” zarówno jako auto-, jak i heterospostrzeganie. Stąd już tylko krok do przyjęcia proponowanej przez Nikitorowicza trójkonstrukcji tożsamości: przypisanej, dziedzicznej, która wiąże się z określonym kontekstem familijno-środowiskowym; nabywanej, kształtowanej (zmiennej i dynamicznej) w wyniku socjalizacji i członkostwa w określonych grupach oraz świadomie wybieranej (odczuwanej) jako efekt mediacji między naturalnym dziedziczeniem kultury a jej nabywaniem społecznym (Nikitorowicz, 2008, s. 16–17).

Kontynuując rozważania na temat tożsamości, należy zatrzymać się nad pojęciem tożsamości kulturowej, gdyż to ono sytuuje i opisuje moje rozważania o wybranych grupach etnicznych.

Pojęcie tożsamości kulturowej jest o tyle istotne, że pozwala lepiej zrozumieć dokonywane przez współczesnych Polaków wartościowania w sferze wyborów różnych treści kultury. Ostatnie dwadzieścia lat pokazuje bowiem, jak różnicuje się sposób korzystania z kapitału kulturowego w zależności od tego, który wymiar tożsamości jest istotniejszy: czy ten tradycyjny, lokalnie zakorzeniony, „przenikający”, czy ten bardziej otwarty, kosmopolityczny, wynikający z próby identyfikacji ze „wspólnotą wyobraźni” budowaną ponad granicami lokalnymi i narodowymi. Kapitał kulturowy traktujemy przy tym jako wiedzę i kompetencje pozwalające odwoływać się do wartości kultury symbolicznej. Może się on przejawiać w trojkiej postaci: (1) w formie zinstytucjonalizowanej pod postacią dyplomów i innych dokumentów zaświadczających o posiadanym wykształceniu; (2) w formie ucieleśnionej, wyrażającej się znajomością konwencji i form kulturowych (w tym także gustem estetycznym), znajomością języka, wzorców uprzejmości i innych nieformalnych kompetencji kulturowych (głównie w ramach socjalizacji dokonującej się w rodzinie); (3) w formie zmaterjalizowanej pod postacią posiadania przez daną osobę konkretnych obiektów o wartości kulturowej (Burszta, 2009).

Tak o tożsamości kulturowej mówił W. Burszta na Kongresie Kultury Polskiej w 2009 r., a ja przywołałam tę myśl, aby wskazać interesujący mnie obszar „formy ucieleśnionej”, który rozszerzam także o socjalizację dokonującą się w szkole, oraz nawiązać do rozstrzygnięć cytowanego już J. Nikitorowicza, który tożsamość kulturową rozumie jako „świadomość ponadplemienną, identyfikację ze wspólnym dobrem kulturowym określonej zbiorowości społecznej, z którą jesteśmy związani historią, przeżyciami, wspólnym losem, językiem, religią, obyczajowością, określonymi tradycjami, stylem życia, zachowaniami

itp.”, i wyróżnia następujące jej typy: „identyfikację z dwiema i więcej kulturami (bikulturalizm, człowiek pogranicza); identyfikację z dominującą kulturą (asymilacja, tożsamość obojętna lub negatywna do socjalizacji rodzimej, przeciwstawienie się podstawowym wartościom i dziedzictwu przodków); identyfikację z własną grupą mniejszościową (separacja, etnocentryzm, odnalezienie i zrozumienie siebie i swojej kultury — nie łączę tego z nacjonalizmem, który nie integruje grupy, ale działa niszcząco); brak identyfikacji z którąkolwiek grupą reprezentującą określoną kulturę (marginalizacja, człowiek marginesu)” (Nikitorowicz, 2008, s. 24–25).

Z klasyfikacją J. Nikitorowicza koresponduje bardzo wyraźnie myśl C. Obrachta-Prondzyńskiego, który co prawda koncentruje się na kwestii tożsamości Pomorza, niemniej jego wskazania można rozszerzyć na ogólne rozumienie i interpretowanie kształtowania tożsamości regionalnej, w którym to procesie wyróżnia on trzy możliwe modele:

— asymilacyjny, w którym celowo dążyć się będzie do zatarcia odrębności (lokalnych, etnicznych, regionalnych, narodowych) w imię wpisania się w stereotypowo rozumianą wspólnotę narodową;

— separacyjny, w którym każda z grup przeżywających renesans swojej tożsamości będzie budowała granice międzygrupowe w obawie przed zatarciem, rozmyciem, utratą swojej odrębności, asymilacją;

— wielokulturowości¹, w którym w wielostronnym, wieloczynnikowym zróżnicowaniu społeczności dostrzega się czynnik pozytywny, miejscowe bogactwo, specyficzny zasób prorozwojowy, promocyjny i integracyjny; różnorodne tożsamości kulturowe będą mogły utrzymywać się i rozwijać bez barier politycznych, prawnych czy społecznych i ekonomicznych.

Konsekwencją takich modeli kształtowania tożsamości regionalnej będą — odpowiednio — trzy wzorce osobowościowe:

— monokulturowy uniformista, dla którego dominująca będzie tożsamość ogólnonarodowa, traktująca odmienności regionalne wybiórczo, jako swoisty ozdobnik albo co najwyżej jako folklorystyczną atrakcję;

— ekskluzywny etnik, kładący nacisk na odmienności, odrębności, skoncentrowany na chronieniu zasobów kulturowych własnej grupy (język, religia, obyczaje itp.), wykorzystujący instytucje do odgradzania się od innych wspólnot;

— zintegrowany pluralista, stanowiący kulturową hybrydę, łączącą w sobie w sposób bezkonfliktowy różne wątki kulturowe (genealogiczne, historyczne, socjalizacyjne, religijne, etniczne), co pozwala mu nie zapominać o odrębności swoich korzeni, a wręcz widzieć w nich walor, coś ciekawego, atrakcyjnego, da-

¹ C. Obracht-Prondzyński nazywa ten model „pomorskim”, ale — zgodnie z przyjętą przeze mnie interpretacją — można go zastosować także do innych grup etnicznych, stąd pomijam ten przymiotnik.

jącego dodatkowe atuty w życiu społecznym (na rynku pracy czy w relacjach osobistych) (Obracht-Prondzyński, 2011, s. 38–39).

Przyjmując także za W. Morszczyńskim, iż „tożsamość kulturowa jest tożsamością jednostkową, lecz tym, co unikatowe, jest wyłącznie zestawienie, porządek czy struktura, bo elementy składowe należą do wspólnoty [...] tożsamość kulturowa nie tylko wskazuje «my», do którego jednostka należy, ale także określa, w jaki sposób, za pomocą jakich składowych «ja» zalicza siebie do «my»” (Morszczyński, 2008, s. 33).

Warto również przypomnieć psychologiczną interpretację tożsamości kulturowej, wedle której termin ten „odnosi się do psychicznej przynależności jednostki do określonej kultury” (Matsumoto, Juang, 2007, s. 388). I dalej:

Kultura jest pojęciem społecznym na poziomie makro, które określa cechy i atrybuty, jakie podzielimy z innymi. Jednak kultura wpływa także na istotę naszego indywidualnego bytu. Ponieważ nadaje kształt i barwę naszym doświadczeniom, zachowaniom, postawom i uczuciom, odgrywa istotną rolę w formowaniu naszego pojęcia Ja i tożsamości. [...] Świadomość, że nasze podstawowe pojęcie Ja może się wyraźnie różnić od pojęcia Ja dominującego w innej kulturze, pomoże nam zrozumieć, dlaczego uczucia, myśli i zachowania członków innych grup kulturowych bywają tak odmienne od naszych (Matsumoto, Juang, 2007, s. 390).

Dyskutując o pojęciu „tożsamości kulturowej” M. Golka (2012, s. 13–14) stawia pytanie o to, czy w życiu (a więc i tożsamości) człowieka może dochodzić do przejawów czegoś, co nie ma statusu kulturowego. Wskazuje, że podstawowym warunkiem funkcjonowania w życiu społecznym jest wiedza o symbolach kulturowych. W tym kontekście formułuje tezę, że trudno byłoby dokonać wyodrębnienia w tożsamości cech jednoznacznie kulturowych i cech tylko społecznych lub tylko jednostkowych. Skłania się więc do myślenia o tożsamości jako konstrukcie społeczno-kulturowym:

Musimy więc raczej mówić o tożsamości społeczno-kulturowej. Tożsamość społeczno-kulturowa to wyobrażenie o pochodzeniu grupy i jej dziejach, indywidualny stosunek do własnej grupy, systemu jej wartości oraz elementów jej symboliki kulturowej (Golka, 2012, s. 14).

Kontynuując swoje rozważania, autor ten zwraca także uwagę, iż — na skutek wpływów geograficznych, historycznych, społecznych — trudno jednoznacznie mówić o monokulturowej tożsamości człowieka.

W rozważaniach nad różnymi odcieniami pojęcia „tożsamość” zatrzymując się również na spostrzeżeniach T. Palecznego (2012, s. 20–36). Wymieniając procesy kształtujące charakter złożonych społeczeństw wielokulturowych, wskazuje on m.in. na zjawisko współwystępowania podwójnej, podzielonej, symetrycznej tożsamości etniczno-narodowej, która — jego zdaniem — występuje np. w lokalnych skupiskach regionalnych Śląska, Spisza czy Orawy (Paleczny, 2012, s. 23). Sądzę, iż można tu uwzględnić też społeczeństwo Kaszub. Wymie-

niając z kolei wymiary rozwoju wielokulturowości, wskazuje — poza stratyfikacją kulturową oraz zróżnicowaniem przestrzeni i składowych społeczności kulturowych — na regionalizację kulturową, o której m.in. pisze:

[...] zjawiska regionalizacji kulturowej wynikają z długiej tradycji historycznej, z odmiennych dróg kształtowania się składu etnicznego, rasowego, religijnego ludności w poszczególnych układach terytorialnych i segmentach struktury społecznej. Regionalizacja kulturowa dzieli Europę nie tylko na państwa narodowe, ale także na „ojczyzny” prywatne Basków, Flamandów, Retoromanów, Łemków, Romów czy Kaszubów. Zjawiska regionalizacji są zjawiskiem uniwersalnym i powszechnym w procesach budowy społeczeństw pluralistycznych. Znamienna jest rola przykładowo Śląska czy Alzacji, jako międzykulturowych, w tym międzynarodowych, międzyreligijnych i interetnicznych, przestrzeni integracji ludzi wyposażonych w różne rodzaje tożsamości etnicznej, narodowej i ponadnarodowej, w budowaniu nowej tożsamości europejskiej (Paleczny, 2012, s. 27).

Nie sposób także pominąć, rozważając zagadnienie tożsamości kulturowej i regionalnej, stanowiska M. Szczepańskiego. Jego propozycja wnosi pewien ład i porządkuje rozumienie tych pojęć. Według niego tożsamość kulturowa to:

[...] jedna z odmian tożsamości społecznej (zbiorowej) — należy pojmować ją jako względnie trwałą identyfikację pewnej grupy ludzi i pojedynczych jej członków z określonym układem kulturowym, tworzonym przez zespół idei, przekonań, poglądów, z konkretnymi zwyczajami i obyczajami, z danym systemem aksjologicznym i normatywnym. Owa identyfikacja powinna umacniać wewnętrzną jedność grupy i stanowić o jej specyfice. Tożsamość taka wyraża się w zasadzie: „Jesteśmy tacy jacy jesteśmy, jesteśmy inni, a to że jesteśmy inni, ma stanowić powód do dumy, a nie do zawstyżenia” (Szczepański, Śliz, 2014).

Natomiast:

[...] tożsamość regionalną uznamy za szczególny przypadek tożsamości społecznej (zbiorowej) i kulturowej opartej zarazem na tradycji regionalnej, odnoszonej do wyraźnie zdefiniowanego i delimitowanego terytorium, jego specyficznych cech społecznych, kulturowych (symbolicznych), gospodarczych czy nawet topograficznych, wyróżniających go spośród innych ojczyzn. W tym znaczeniu tożsamość regionalna bywa łączona, przynajmniej w niektórych przypadkach, z tożsamością etniczną (grupą etnograficzną, grupą etniczną). Tak na przykład dzieje się w odniesieniu do Górnoślązaków czy Kaszubów (Szczepański, Słezak-Tazbir, 2009, s. 19).

M. Szczepański określa także 11 perspektyw opisywania tożsamości regionalnej i lokalnej. Są to:

1. *Perspektywa psychologiczna* — kluczowym jej elementem jest stopień indywidualnej identyfikacji z regionem, jego społecznością i kulturą regionalną. Owa identyfikacja wyraża się często w gotowości do altruistycznych działań na rzecz regionu i jego społeczności czy zbiorowości. O braku zindywidualizowanej tożsamości regionalnej lub jej odrzuceniu czy zastąpieniu innymi rodzajami identyfikacji świadczy poziom eliminacji odwołań do regionu i jego tradycji, brak wiedzy i samoświadomości w tym zakresie, po-

stawa wyniosłej izolacji, tożsamość uniwersalistyczna, pozaregionalna i ponadregionalna.

2. Perspektywa socjologiczna — konstytutywny staje się tutaj funkcjonujący w świadomości zbiorowej podział na: „my” i „oni”, poczucie odrębności, artykułowane lub nie, ale z pewnością odczuwane, często spolityzowane w grze o władzę. Tożsamość regionalna w wymiarze socjologicznym przejawia się w odwołaniach do małych ojczyzn, „heimatów”, skonfederowanych ze sobą na poziomie regionalnym, pozostających niekiedy w symbolicznych lub realnych konfliktach, lecz spójnych dla postronnego obserwatora i zintegrowanych wobec zagrożenia zewnętrznego.

3. Perspektywa ekonomiczna nabiera szczególnego znaczenia w warunkach gospodarki rynkowej i transformacji ustrojowej. Wspólnota gospodarowania, ekonomia regionalna, kooperacja i konkurencja międzyregionalna w wymiarze ekonomicznym, w skali kraju, kontynentu i systemu światowego stają się ważnymi elementami trwania lub — częściej — rozkładu elementów tożsamości regionalnej. Lekceważenie procesów globalizacji, i to nie tylko w wymiarze gospodarczym, ale także społecznym, kulturowym, politycznym czy ekologicznym, oznaczać może próby budowy skansenowego regionalizmu i folklorystycznych form tożsamości, pozostających bez związku z realnymi przeobrażeniami. Szczególnie ważne jest tutaj zagadnienie drenażu mózgów, czyli odpływu najcenniejszych, najlepiej wykształconych i najbardziej kompetentnych specjalistów.

4. Perspektywa politologiczna odnosi się do względnie stałych preferencji politycznych, charakterystycznych dla mieszkańców regionu, a wyrażanych najpełniej w wyborach wszystkich szczebli, poczynając od poziomu lokalnego, a na elekcji prezydenckiej i głosowaniu na kandydatów do Parlamentu Europejskiego kończąc. Chodzi tutaj także o instytucjonalną oprawę działań politycznych, o historyczne tradycje partii politycznych, ruchów społecznych i innych uczestników czy aktorów walki o władzę. Swoista kultura polityczna jest cechą charakterystyczną każdego regionu, obserwowaną i utrwalaną na arenie narodowej, nierzadko w postaci krzywdzących stereotypów.

5. Perspektywa historyczna — w tym przypadku kreatywny dla tożsamości regionalnej okazuje się związek indywidualny (psychologiczny) i społeczny (zbiorowe przeżywanie) z dziejami regionu, jego bohaterami i instytucjami historycznymi. Przy opisywaniu i interpretacji owego związku nieodzowne staje się — jak wolno sądzić — przyjęcie perspektywy „długiego trwania” (*la longue durée*). Warto w tym kontekście przypomnieć, że w polskich regionach „długiego trwania”, na Pomorzu i Kaszubach, w Wielkopolsce czy na Śląsku, podjęto po raz kolejny — zwłaszcza u schyłku lat osiemdziesiątych — debatę nad istotą „nowego regionalizmu”, nad skomplikowanymi układami etnicznymi tych ziem i krain, zadaniami regionalnych i lokalnych ruchów rewini-

dykacyjnych, nieodzownymi procesami restrukturyzacji gospodarczej i społecznej. Powstały również lokalne organizacje „konsolidujące” poczynania owych ruchów i nadające im wymiar zinstytucjonalizowany (np.: Związek Górnośląski, Unia Wielkopolan, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie).

6. Perspektywa antropologiczna i etnograficzna — istotnym wyznacznikiem tożsamości lokalnej i regionalnej stają się: strój, zwyczaje, obyczaje, świadomość dziedzictwa kulturowego, rozumienie i odczytywanie znaczeń, symboli kultury materialnej oraz jej korelatów. W perspektywie socjolingwistycznej i językoznawczej szczególnym elementem kreacji tożsamości regionalnej stają się natomiast: język, dialekt, gwara oraz lokalna i regionalna literatura pisana lub ustna.

7. Perspektywa geograficzna — przypisanie do terytorium, a dokładniej mówiąc — do miejsca i przestrzeni. Zajmowane przez człowieka miejsce, ten niepowtarzalny partykularz jest przezeń — świadomie lub nie — porównywany z miejscami przypisanymi innym ludziom, grupom społecznym, instytucjom, wreszcie innym społecznościom regionalnym.

8. Perspektywa urbanistyczno-architektoniczna — czynnikiem konstytuującym region są w tym przypadku dominujące na danym obszarze formy budowlane i rozwiązania urbanistyczne, o typowych cechach i parametrach technicznych oraz planistycznych. Mowa tu przede wszystkim o tradycyjnych, ludowych formach budownictwa, gdyż nowe i najnowsze zespoły urbanistyczne charakteryzuje albo daleko idąca uniformizacja w skali kraju, bez wyraźnych różnic regionalnych (np. budownictwo wielkopłytowe), albo też indywidualizacja, uniemożliwiająca tworzenie typów regionalnych czy nawet lokalnych.

9. Perspektywa światopoglądowa wiąże się z postawą religijną i etyczną, wspólną dla danego kręgu kulturowego, przejawiającą się w kultywowaniu bądź nie praktyk religijnych, wyznawaniu tożsamyh wartości, słowem — z tworzeniem pewnego wspólnego kręgosłupa moralno-swiatopoglądowego danej społeczności.

10. Perspektywa ekologiczna — zespolenie i samoświadomość parametrów środowiska naturalnego, swoista symbioza i specyficzny lokalny ekosystem. Przejawia się to w przywiązaniu do idei ekorozwoju, w świadomości rozwoju skorelowanego z warunkami środowiska i jego zasobami, który nie prowadzi do degradacji przyrody.

11. Perspektywa informatyczna (infrastrukturalna) dotyczy stopnia nasycenia regionu infostradami czy sieciami światłowodowymi, ale też drogami, autostradami, wyznaczającymi mobilność przestrzenną ludzi. Obejmuje także dostępność do Internetu, Wskaźnik Gotowości Sieciowej (NRI — *Networked Readiness Index*), zakres wykorzystania nowoczesnej techniki i technologii. Wysoki poziom nasycenia infostrukturami sprzyja lepszej i sprawniejszej komunikacji odpowiedzialnej za rozwój, a ta wespółce sprzyja identyfikacji

mieszkańców regionu. Ludzie chętniej utożsamiają się z regionami o wysokich wskaźnikach rozwoju niż niskich (Szczepański, Śliz, 2014, s. 8–12).

Rozważając temat różnorodności i odmienności, ich granic i możliwości wspólnotowych, łatwo zagubić się w interpretacji samego pojęcia „etniczny”. Łatwo dać uwieść się pokusie stworzenia własnej teorii etniczności. Pragnę więc wyraźnie wyartykułować, iż przyjmuję jako zasadę myśl S. Fentona:

[...] nie może istnieć teoria etniczności, ani „etniczność” nie może być traktowana jako teoria. Może raczej istnieć teoria nowoczesności, nowoczesnego świata społecznego, jako materialnego i kulturowego kontekstu wyrażania tożsamości etnicznej. Takie założenie oznacza sprzeciw wobec wszelkiego odseparowywania „etniczności”, „rasizmu” czy „tożsamości narodowej” od głównego, społecznego i teoretycznego nurtu (Fenton, 2007, s. 12).

Tak więc przyjmując za podstawę rozważań przyzwolenie na strukturę nowoczesnego świata społecznego i mając świadomość ścierania się w tym świecie różnorodnych zjawisk socjologicznych, psychologicznych czy pedagogicznych, daję sobie także przyzwolenie na ukazanie kwestii kształtowania się i dawania świadectwa tożsamości (między)kulturowej Ślązaków i Kaszubów w narracji, przez narrację, z wykorzystaniem narracji jako — jak cytowałam powyżej — kulturowego kontekstu wyrażania tożsamości etnicznej.

S. Fenton, rozważając pojęcie „etniczny”, odwołuje się do jego źródła semantycznego, którym jest greckie słowo *éthnos*. Przywołuje *Greek-English Lexicon* H. G. Liddella i R. Scotta z 1897 r., w którym zapisano:

Ethnos — pewna liczba osób żyjących razem, grupa ludzi; poszczególne plemiona; o zwierzętach, stadach ptaków; (po Homerze) naród, lud; (później) obce, barbarzyńskie ludy; nie-Ateńscy, (biblijna greka) nie-Żydzi, poganie, klasa ludzi, kasta, plemię (Fenton, 2007, s. 26).

Rozwój cywilizacji, dominujące i obowiązujące spojrzenie na strukturę świata społecznego warunkowały więc rozumienie tego pojęcia. Uważna lektura piśmiennictwa socjologicznego (również psychologicznego i pedagogicznego) prowadzi do konstatacji, iż etnos, jako podstawa rozważań o strukturze społeczeństw, przeżywał swoje wzloty i upadki. Dlatego w tym miejscu chcę wyraźnie zasygnalizować, iż moim zdaniem bez uwzględniania etnosu nie można podejmować jakichkolwiek rozważań społecznych, w tym — co mnie najbardziej interesuje — pedagogicznych. Niektórym takie stanowisko może wydać się przysłowiowym wyważaniem otwartych drzwi, lecz pragnę w tym miejscu przytoczyć refleksję K. Kwaśniewskiego:

[...] wydaje mi się, że usunięty dziś z większości naukowych słowników termin „etnos” ma dalej sens i znaczenie większe niż „lud” czy „naród”. Sam zaproponowałem kiedyś definicję mówiącą, że „etnos określa obiektywne cechy większej, ponadplemiennej zbiorowości ludzi, głównie w aspekcie ich wyróżników kulturowych, uważanych zwykle za wynik wspólnoty pochodzenia i historycznych uwarunkowań oraz przynajmniej pierwotnych związków z wpływami

środowiska określonego terytorium etnicznego”, i przedstawiłem stosunek do innych ujęć. A do dziś występują „odkrywcze” stwierdzenia, że np. w narodzie polskim mamy znaczne ślady materiału genetycznego litewskiego, niemieckiego, rosyjskiego, żydowskiego i innych. Ależ „etnos” to nie rasa i bywa tylko uważany za wspólnotę pochodzenia! [...] Ale uważam, że właśnie w imię demokracji sytuacja Polski [...] zmusza do przyjęcia tego kryterium właśnie po to, by wyzbyć się (państwowych przecież) sentymentów i apetytów aneksyjno-kolonialnych — nawet w postaci „rewindykacyjnej”, a utrzymać jednak własne, choć przecież zawsze tylko względnie autonomiczne „miejsce pod słońcem” i zaspokoić tę potrzebę afiliacji, której nie zaspokajają ani zbyt ogólna przynależność do „ludzkości” czy nawet tylko „europejskości”, ani zbyt szczególna — do rodziny (Kwaśniewski, 2010, s. 8).

W kontekście refleksji nad pojęciami przedstawionymi powyżej pragnę przejść w drugiej części niniejszego artykułu do wskazania legislacyjno-pojęciowego społecznego postrzegania dwu najbardziej interesujących mnie grup etnicznych, które stanowią przykład społeczności niezwykle aktywnie rozwijających i podtrzymujących swoją tożsamość kulturową — Ślązaków i Kaszubów. Pragnę jednakowoż zaznaczyć, iż nie jest moją intencją (w tym opracowaniu) szczegółowe wskazywanie na wewnętrzne zróżnicowania (czasami wręcz konflikty) w obu tych grupach. Próbę interpretacji tychże podejmuję w kolejnych poszukiwaniach badawczych, tu jedynie sygnalizuję tę niezwykle istotną kwestię.

Tożsamość narodowa i etniczna Ślązaków i Kaszubów

Rozpocząć pragnę od refleksji wskazującej na swoistą poprawność polityczną, wyrażającą się m.in. w stosunku państwa i jego organów do grup mniejszościowych. „Promocja różnorodności kulturowej we współczesnej Europie staje się stałym elementem polityki państw” (Leszczenko, 2009, s. 301), a „ewolucja polityki [państwa polskiego — E. Ż.] wobec mniejszości przebiegała od ochrony opierającej się na zasadach politycznego uznawania grup mniejszościowych i dążeniu do ich asymilacji, do modelu, który opiera się na trwałej ich akceptacji w naszym społeczeństwie oraz na międzynarodowych standardach prawnych regulujących ich ochronę” (Łodziński, 2010, s. 13–14).

Kolejną kwestią, którą należy zasygnalizować — rozważając temat mniejszości — jest interpretacja tego pojęcia w myśl obowiązujących w Polsce przepisów prawnych, gdyż „przyjęte jest ogólne rozróżnienie mniejszości narodowej od etnicznej na podstawie takiego czynnika, jak związek z krajem lub narodem w odniesieniu do mniejszości narodowych, i brak tego czynnika w odniesieniu do mniejszości etnicznych. Rozróżnienie to nie wydaje się precyzyjne...” (Leszczenko, 2009, s. 289–290).

Powyższe spostrzeżenie znajduje pełne odzwierciedlenie w obowiązującej w Polsce Ustawie o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym z 6 stycznia 2005 r. (DzU 5.17.141, 200505–03):

Art. 2.1. Mniejszością narodową, w rozumieniu ustawy, jest grupa obywateli polskich, która spełnia łącznie następujące warunki:

- 1) jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej;
- 2) w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją;
- 3) dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji;
- 4) ma świadomość własnej historycznej wspólnoty narodowej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę;
- 5) jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat;
- 6) utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie.

2. Za mniejszości narodowe uznaje się następujące mniejszości:

- 1) białoruską;
- 2) czeską;
- 3) litewską;
- 4) niemiecką;
- 5) ormiańską;
- 6) rosyjską;
- 7) słowacką;
- 8) ukraińską;
- 9) żydowską.

3. Mniejszością etniczną, w rozumieniu ustawy, jest grupa obywateli polskich, która spełnia łącznie następujące warunki:

- 1) jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej;
- 2) w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją;
- 3) dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji;
- 4) ma świadomość własnej historycznej wspólnoty etnicznej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę;
- 5) jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat;
- 6) nie utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie.

4. Za mniejszości etniczne uznaje się następujące mniejszości:

- 1) karaïmską;
- 2) łemkowską;
- 3) romską;
- 4) tatarską.

W nawiązaniu do problematyki niniejszego opracowania konieczne jest przytoczenie również jednego z kolejnych artykułów tejże ustawy:

Art. 19.1. Za język regionalny w rozumieniu ustawy, zgodnie z Europejską Kartą Języków Regionalnych lub Mniejszościowych, uważa się język, który:

- 1) jest tradycyjnie używany na terytorium danego państwa przez jego obywateli, którzy stanowią grupę liczebnie mniejszą od reszty ludności tego państwa;
 - 2) różni się od oficjalnego języka tego państwa; nie obejmuje to ani dialektów oficjalnego języka państwa, ani języków migrantów.
2. Językiem regionalnym w rozumieniu ustawy jest język kaszubski. Przepisy art. 7–15 stosuje się odpowiednio [...]²

² Artykuły 7–15 dotyczą używania języka mniejszości.

Poza najważniejszą dla mniejszości ustawą, zacytowaną powyżej we fragmentach, instrumentami prawnymi regulującymi sytuację mniejszości w państwie polskim są w wymienionych zakresach³:

— prawo do wolności zachowania i rozwoju własnego języka — art. 35 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, art. 8 i rozdział 4 Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (DzU nr 17, poz. 141, z późn. zm.);

— prawo do wolności zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury — art. 35 ust. 1 Konstytucji, art. 1–7 Ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania z 17 maja 1989 r., rozdział 3 Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym;

— prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych oraz takich, których celem jest ochrona tożsamości religijnej — art. 35 ust. 2 Konstytucji, art. 13 Ustawy o systemie oświaty, Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania z 7 września 1991 r.;

— prawo do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących własnej tożsamości narodowej — art. 35 ust. 2 Konstytucji; art. 23–30 Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym;

— prawo do swobodnego posługiwania się językiem mniejszości w życiu prywatnym i publicznie — art. 27 Konstytucji, art. 2 Ustawy o języku polskim z 7 października 1999 r., rozdział 2 Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym;

— prawo do pisowni imion i nazwisk w brzmieniu języka mniejszości — art. 7 Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym;

³ Na podstawie Raportów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych), opublikowanych odpowiednio: Raport 1. w 2007 r., Raport 2. w 2009 r., Raport 3. w 2011 r. Są to dokumenty dotyczące sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym, przygotowane zgodnie z art. 31 ust. 3 Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz Ustawy o języku regionalnym z 6 stycznia 2005 r. (DzU nr 17, poz. 141, z późn. zm.). Raport taki powinien być sporządzany nie rzadziej niż raz na dwa lata przez ministra właściwego do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych, opiniowany przez Komisję Wspólną Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych, a następnie przekazywany Radzie Ministrów: www.msw.gov.pl. W odniesieniu do treści Pierwszego, Drugiego i Trzeciego Raportu zostały sformułowane przez przedstawicieli mniejszości i społeczności posługującej się językiem regionalnym uwagi, które zdaniem ich autorów powinny być uwzględnione przy opracowywaniu ostatecznych wersji tych dokumentów. Interesujące — z punktu widzenia tych grup — jest przesłedzenie zastrzeżeń, które nie zostały wzięte pod uwagę, a także uzasadnienie tego faktu przez właściwe ministerstwo. Ponieważ — co było (i będzie) podkreślane — Ślązacy nie są ustawową mniejszością, ich stanowisko nie było prezentowane w Raportach; Kaszubi natomiast — jako społeczność posługująca się językiem regionalnym — mieli możliwość wypowiedzenia się.

— prawo dostępu do publicznych środków masowego przekazu — art. 54 Konstytucji, art. 21 ust. 2 pkt 9 Ustawy o radiofonii i telewizji z 29 grudnia 1992;

— prawo do nieskrępowanego wykonywania praktyk religijnych — art. 53 Konstytucji, Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania;

— prawo do swobodnego kontaktu z rodakami w kraju zamieszkania i za granicą — traktaty dwustronne z: Republiką Federalną Niemiec, Ukrainą, Republiką Białorusi oraz Republiką Litewską;

— zakaz dyskryminacji oraz istnienia organizacji, których program lub działalność zakłada albo dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową — art. 13 Konstytucji, art. 6 Ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, art. 119, 256, 257 Kodeksu karnego, art. 5 i 6 Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym;

— przywileje wyborcze dla komitetów wyborczych organizacji mniejszości — art. 134 Ordynacji wyborczej do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej;

— prawo do zrzeszania się — art. 58 Konstytucji, art. 1 Ustawy prawo o stowarzyszeniach (Załącznik nr 1 do Pierwszego Raportu, s. 1–2).

W czasie pomiędzy sporządzeniem Pierwszego i Drugiego Raportu w polskim ustawodawstwie dotyczącym mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym zaszyły następujące zmiany:

— tekst jednolity Ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania z 17 maja 1989 r. jest dostępny w Dzienniku Ustaw z 2005 r., nr 231, poz. 1965, z późn. zm.;

— znowelizowano zapisy Ustawy o Rzeczniku Praw Obywatelskich z 15 lipca 1987 r.; aktualny tekst jednolity ustawy dostępny jest w Dzienniku Ustaw z 2001 r., nr 14, poz. 147, z późn. zm.;

— w Ustawie o systemie oświaty z 7 września 1991 r. (DzU z 2004 r., nr 256, poz. 2572, z późn. zm.) przepisami ustawy z 19 marca 2008 r. wprowadzone zostały zmiany w treści art. 58 ust. 2a i ust. 3;

— rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 3 grudnia 2002 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej uczniów należących do mniejszości narodowych i grup etnicznych (DzU nr 220, poz. 1853) zostało zastąpione rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z 14 listopada 2007 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym (DzU nr 214, poz. 1579);

— rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 7 września 2004 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (DzU nr 199, poz. 2046, z późn. zm.) zostało zastąpione rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (DzU nr 83, poz. 562, z późn. zm.);

— w 2009 r. naliczanie subwencji odbywa się na podstawie przepisów rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 22 grudnia 2008 r. w sprawie sposobu podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego w r. 2009 (DzU nr 235, poz. 1588) (Załącznik nr 1 do Drugiego Raportu, s. 1–2 (s. 44–45)).

W czasie pomiędzy Drugim a Trzecim raportem nie zaszły zmiany w regulacjach prawnych dotyczących mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym.

W tym miejscu rozważań trzeba wyraźnie podkreślić, iż interesujące mnie grupy etniczne⁴, a więc Ślązacy i Kaszubi, nie są w świetle polskiego ustawodawstwa mniejszościami. Należy w tym kontekście przypomnieć słowa J. Tambor (2010), która zwróciła uwagę, że:

[...] kłopotliwe jest niewskazanie w żadnej powszechnej ustawie grup, które można by nazwać „grupami etnicznymi” — niekoniecznie mniejszościami etnicznymi. Mniejszości etniczne w Ustawie [o mniejszościach — E. Ż.] to tylko takie, których centrum (większość członków) znajduje się poza granicami państwa polskiego: karaimska, tatarska, łemkowska, romska. Nic się nie mówi w Ustawie o grupach silnie uwarunkowanych kulturowo — często równie silnie, dodajmy, jak grupy będące mniejszościami narodowymi lub etnicznymi, a nierzadko wielokroć liczebniejsze — których centrum lub które w całości znajdują się na terytorium Polski. Za bardzo drobny wyłom (odstępstwo) można uznać Kaszubów, którzy w świetle Ustawy są grupą mającą język regionalny. I tyle. Pozostałe czynniki odrębności — choćby kulturowej — nie zostały w Ustawie uwzględnione. Inne grupy kulturowe, etniczno-kulturowe, etniczne nie mają nawet takich sankcji prawnych. Tak więc prawna sytuacja Kaszubów i Ślązaków jest w naszym państwie mocno niedookreślona, co stanowi niewątpliwie jedną z przyczyn różnorodnych inicjatyw członków tych społeczności (J. Tambor, 2010).

S. Łodziński zaś dodaje:

[...] uznanie mniejszości nie dotyczy wszystkich grup narodowych i etnicznych mieszkających w Polsce. Ma ono więc zarówno charakter włączający określone grupy w ramy polityki ochrony ich praw, jak i wykluczający określone społeczności, co staje się przedmiotem napięć [...] (Łodziński, 2010, s. 29).

⁴ Grupa etniczna to według *Encyklopedii PWN* z 2010 r. (www.encyklopedia.pwn.pl; dostęp 13 X 2014) grupa społeczna mająca odrębny język, swoistą kulturę, poczucie więzi grupowej i świadomość odrębności od innych grup oraz własną nazwę.

Poza przytoczoną w przypisie definicją grupy etnicznej warto także zatrzymać się na wieloznacznym rozumieniu tego pojęcia. W literaturze mowa jest o grupie etnicznej i grupie etnograficznej; wielu autorów (socjologów, etnografów, antropologów) traktuje je synonimicznie. Ja również podążam tym tropem. Grupa etnograficzna to „grupa wyróżniana przez etnografów na podstawie odrębnych, obiektywnych cech kulturowych i, choć nie zawsze, świadomości odrębności grupowej, stanowiąca część grup i wspólnot etnicznych lub występująca na ich pograniczu” (Staszczak (red.), 1987, s. 147). R. Reinfuss, cytowany również w tym haśle, dodaje: „Pojęciem grupy etnograficznej obejmujemy zespół ludzi zamieszkujących określone terytorium geograficzne, wyróżniających się od sąsiadów pewnymi cechami kulturowymi i posiadających poczucie swej przynależności grupowej, opartej na świadomości własnych odrębności kulturowych” (Staszczak (red.), 1987, s. 147). Grupa etniczna natomiast to — zdaniem A. Kłóskowskiej — „mała społeczność powiązana ściśle z terytorium, które ma dla niej znaczenie nie tylko praktyczne, jako podstawa bytu, ale także symboliczno-magiczne. Jest to grupa bezpośrednich nawykowych styczności, powiązana związkami sąsiedzkimi, o kulturze folklorystycznej, ludowej, bardzo jednolitej dla całej społeczności i mało zmiennej, tradycyjnej. Jej członkom brak świadomości historycznej i samorefleksji, ale ze względu na bliskość kontaktów i nawykowy charakter podobieństwa zachowań stanowią oni ścisłą wspólnotę” (Kłóskowska, 2012, s. 19).

Próbując podsumować tę część rozważań i stworzyć jednocześnie podstawę zrozumienia dylematów — nazywanych i artykułowanych bądź tylko istniejących w podświadomości — interesujących mnie grup etnicznych, warto zatrzymać się nad następującą refleksją:

Nawet tam, gdzie istnieją ramy dla praw mniejszości, nie ma łatwych rozwiązań problemów. [...] Ponieważ wartości, które wchodzi w grę nie są współmierne [...]. Nie jest to argument na korzyść kulturowego lub moralnego relatywizmu, lecz normatywnego pluralizmu [...]. Członkowie jednej kultury mogą uznawać wartości innej kultury. Mogą uznać te wartości za moralnie nieakceptowalne, lecz mimo to pozostać zdolnymi do wyobrażenia sobie życia poświęconego ich wypełnianiu. [...] celem praw mniejszości jest poddanie pod rozagę zarówno różnorodności, jak i wspólnoty (Preece, 2007, s. 223–225).

Dla poznania współcześnie deklarowanej przez mieszkańców Polski przynależności narodowej i etnicznej oraz spojrzenia na mozaikę etniczną niezwykle ważne znaczenie miał przeprowadzony w 2011 r. kolejny Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań⁵.

W spisie wykorzystywano dwa rodzaje formularzy, dostępnych wyłącznie w formie elektronicznej. Formularz obszerniejszy, o szerokim zakresie tema-

⁵ Wszystkie informacje na temat sposobu gromadzenia i opracowywania danych oraz wyników spisu przygotowałam na podstawie publikacji Głównego Urzędu Statystycznego (www.stat.gov.pl).

tycznym, z dużą liczbą pytań, był stosowany w badaniu reprezentacyjnym, formularz skrócony natomiast znalazł zastosowanie w badaniu pełnym, przede wszystkim w celu aktualizacji danych pozyskiwanych do spisu z rejestrów. Dwa pytania o przynależność narodowo-etniczną oraz o język używany w kontaktach domowych zostały włączone do obu formularzy, m.in. także z tego powodu, że w żadnym z systemów administracyjnych nie występowała informacja o narodowości możliwa do wykorzystania w spisie ludności. Ponadto w formularzu długim znalazło się pytanie o język ojczysty. Zaliczanie osób do poszczególnych mniejszości w rozumieniu Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym oparte było na odpowiedziach na dwa pytania o przynależność narodowo-etniczną oraz — w przypadku społeczności posługującej się językiem regionalnym — na pytanie o język używany w kontaktach domowych, w sposób zgodny ze stanowiskiem Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych, wyrażonym na konferencji w Lublinie 16 września 2010 r. W opinii Komisji Wspólnej, w przypadku zadeklarowania przynależności do narodowości polskiej i równocześnie przynależności do mniejszości narodowej lub etnicznej, przy ustalaniu liczby osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych powinna być wzięta pod uwagę deklaracja przynależności do mniejszości. W przypadku zadeklarowania przynależności do dwóch różnych mniejszości narodowych lub etnicznych powinna zostać wzięta pod uwagę odpowiedź na pierwsze pytanie. Pytania spisowe dotyczące badania przynależności narodowo-etnicznej i języka, ujęte w formularzach spisowych do NSP 2011, miały następującą postać:

- 1) Jaka jest Pana(i) narodowość? (*Przez narodowość należy rozumieć przynależność narodową lub etniczną – nie należy jej mylić z obywatelstwem*).
- 2) Czy odczuwa Pan(i) przynależność także do innego narodu lub wspólnoty etnicznej?
- 3) Jakim językiem(ami) zazwyczaj posługuje się Pan(i) w domu? (*Język używany w codziennych kontaktach domowych z osobami najbliższymi — nie należy mylić ze znajomością języka obcego*).
- 4) Jaki jest Pana(i) język ojczysty? (*Język, którego nauczył(a) się Pan(i) jako pierwszego we wczesnym dzieciństwie — np. od matki*) — pytanie występowało wyłącznie w badaniu reprezentacyjnym.

Należy zwrócić uwagę, że na podstawie wyników spisu z 2011 r. zostały wyodrębnione trzy kategorie ludności:

- 1) ludność stała (zameldowana na pobyt stały);
- 2) ludność faktycznie zamieszkała, poprzednio nazywana ludnością faktyczną;
- 3) ludność rezydująca; kategoria wprowadzona zgodnie z wymogami Eurostatu.

Dwie tabele na s. 22 przedstawiają wyniki spisu w interesującej mnie kwestii, a więc deklarowanej identyfikacji narodowo-etnicznej.

Tabela 1. Ludność faktycznie zamieszkała według struktury identyfikacji narodowo-etnicznych

Identyfikacja narodowo-etniczna	Ogółem	
	w tysiącach	w odsetkach
Ludność ogółem	38 501	100,0
Wyłącznie polska	35 251	91,56
Polska i niepolska	834	2,17
Wyłącznie niepolska	554	1,44
W tym dwie niepolskie	38	0,10
Nieustalona	1 862	4,84
Polskie — razem	36 085	93,72
Niepolskie — razem	1 388	3,60

Źródło: *Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. Podstawowe informacje o sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski oraz zasobach mieszkaniowych*, Warszawa 2012, s. 16, http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/lu_nps2011_wyniki_nsp2011_22032012.pdf (dostęp: 18 X 2014).

Tabela 2. Ludność faktycznie zamieszkała według rodzaju i kolejności identyfikacji narodowo-etnicznej

Identyfikacja narodowo-etniczna	Identyfikacja pierwsza	W tym jako jedyna	Identyfikacja druga	Razem — niezależnie od liczby i kolejności deklaracji	W tym występujące z polską
	w tysiącach				
Ogółem	38 501	35 767	871	38 501	×
Polska	36 007	35 251	78	36 085	×
Inna niż polska	632	516	793	1 388	834
W tym:					
Śląska	418	362	391	809	415
Kaszubska	17	16	211	228	212
Niemiecka	49	26	61	109	52
Ukraińska	36	26	12	48	20
Białoruska	37	31	10	47	15
Romska	12	9	4	16	6
Rosyjska	8	5	5	13	7
Amerykańska	1	1	10	11	10
Łemkowska	7	5	3	10	3
Angielska	2	1	8	10	8
Nieustalona	1 862	–	–	1 862	–

Źródło: *Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. Podstawowe informacje o sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski oraz zasobach mieszkaniowych*, Warszawa 2012, s. 18, http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/lu_nps2011_wyniki_nsp2011_22032012.pdf (dostęp: 18 X 2014).

Pojawiająca się w obu zestawieniach kategoria „nieustalona” dotyczy 1467 tys. osób (zaliczanych wyłącznie do kategorii ludności faktycznie zamieszkałej — 3,81%), które przebywały za granicą przez okres 12 miesięcy lub dłużej.

Dane te wskazują na wzrost poczucia odrębności etnicznej społeczności regionalnych w Polsce, choć najczęściej wiąże się to z jednoczesnym deklarowaniem polskiej tożsamości narodowej. Do najliczniejszych — innych niż polskie — identyfikacji narodowo-etnicznych należy bowiem zaliczyć deklaracje „śląskie” i „kaszubskie”. W sumie odnotowano — jako odpowiedź na pierwsze lub drugie pytanie etniczne — 809 tys. deklaracji „śląskich”, przy czym mniej niż połowę z tego (362 tys.) wyrażono jako identyfikację pojedynczą, częściej natomiast wskazywano identyfikację śląską łącznie z polską — 415 tys. Wśród 228 tys. ogółu osób deklarujących przynależność kaszubską 212 tys. stanowiły takie, które zadeklarowały przynależność polsko-kaszubską, zaś 16 tys. — wyłącznie przynależność kaszubską.

Zakończenie

Zawarte w artykule rozważania jednoznacznie wskazują, iż wszelkie uwarunkowania i umocowania polityczno-prawne nie znajdują zastosowania (lub znajdują je w ograniczonym zakresie) w odniesieniu do dwóch najliczniejszych grup etnicznych, których członkowie dają najpełniejsze dowody swojej tożsamości regionalnej (eticznej), a więc Ślązaków i Kaszubów. Jest to niewątpliwie jednym z najważniejszych powodów podejmowania przez nich wielu inicjatyw społecznych, w tym — co dla mnie szczególnie interesujące — edukacyjnych, ale także częstokroć doświadczanego poczucia niepewności i dyskryminacji. Współczesny nauczyciel kreujący procesy edukacyjne w duchu dialogu międzykulturowego powinien mieć tego świadomość.

Bibliografia

- Burszta, W. J. (2009). *Tożsamość kulturowa*. W: W. J. Burszta, M. Duchowski, B. Fatyga, J. Nowiński, M. Pęczak, E. A. Sekuła, T. Szlendak, A. Hupa, P. Majewski. *Raport o stanie i różnicowaniach kultury miejskiej*, www.kongreskultury.pl (dostęp: 18 X 2014).
- Fenton, S. (2007). *Etniczność*. Przeł. E. Chomicka. Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Golka, M. (2012). *Czy istnieje wielokulturowość tożsamości?* W: D. Czakon, M. Boruta, R. Hołda, R. Kantor (red.), *Kim jestem? Kim jesteśmy? Antropologiczne i socjologiczne konteksty współczesnej tożsamości*. Kraków: Wyd. Naukowe UP.
- Kłóskowska, A. (2012). *Kultury narodowe u korzeni*. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- Kwaśniewski, K. (2010). *Smutek anegdot. Etniczne dygresje do wspomnień i pomysły refleksji*. Poznań: Wyd. Sens.

- Leszczenko, Ł. (2009). *Prawa osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych*. W: L. Koba, W. Waclawczyk (red.), *Prawa człowieka. Wybrane zagadnienia i problemy*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Łodziński, S. (2010). *Polityka wobec mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce w latach 1945–2008*. W: S. Dudra, B. Nitschke (red.), *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce po II wojnie światowej*. Kraków: Zakład Wydawniczy „Nomos”.
- Matsumoto, D., Juang, L. (2007). *Psychologia międzykulturowa*. Przeł. A. Nowak. Gdańsk: Gdańskie Wyd. Psychologiczne.
- Melosik, Z., Szkudlarek, T. (2009). *Kultura, tożsamość i edukacja. Migotanie znaczeń*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Morszczyński, W. (2008). *Metafizyczne a kulturowe wyznaczniki tożsamości*. W: T. Lewowicki, B. Grabowska, A. Różańska (red.), *Socjalizacja i kształtowanie się tożsamości — problemy i sugestie rozwiązań*. Toruń: Wyd. Adam Marszałek.
- Nikitorowicz, J. (2008). *Dylematy kreowania tożsamości w wymiarze kulturowym*. W: T. Lewowicki, B. Grabowska, A. Różańska (red.), *Socjalizacja i kształtowanie się tożsamości — problemy i sugestie rozwiązań*. Toruń: Wyd. Adam Marszałek.
- Obracht-Prondzyński, C. (2001). *Pomorze w poszukiwaniu tożsamości — pytania o model wielokulturowości*. W: A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski (red.), *Wielkie Pomorze. Tożsamość i wielokulturowość*, Gdańsk–Słupsk: Instytut Kaszubski.
- Paleczny, T. *Rodzaje tożsamości kulturowej w procesach globalizacji*. W: D. Czakon, M. Boruta, R. Hołda, R. Kantor (red.), *Kim jestem? Kim jesteśmy? Antropologiczne i socjologiczne konteksty współczesnej tożsamości*. Kraków: Wyd. Naukowe UP.
- Preece, J. J. (2007). *Prawa mniejszości*. Przeł. M. Stolarska. Warszawa: Wyd. Sic!
- Staszczak, Z. (red.) (1987). *Słownik etnologiczny. Terminy ogólne*. Warszawa–Poznań: PWN.
- Szczeptański, M. S., Ślęzak-Tazbir, W. (2009). *Region i społeczność lokalna w perspektywie socjologicznej*. W: A. W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska-Nowak (red.), *Edukacja kulturowa. Przesłania — kultura — przekaz*. Wrocław: Wyd. Wyższej Szkoły Zarządzania „Edukacja”.
- Szczeptański, M. S., Śliz, A. (2014). *Dylematy regionalnej tożsamości. Przypadek Górnego Śląska*, www.regionalneobserwatoriumkultury.pl (dostęp: 19 IX 2014).
- Tambor, J. (2010). *Kulturowe wyznaczniki tożsamości. Tożsamość mieszkańców województwa śląskiego*. [Wystąpienie na Kongresie Kultury Województwa Śląskiego], www.regionalneobserwatoriumkultury.pl/kon2.html?../Kulturowe%20w...